

NEKI NALAZI RANOG SREDNJEG VIJEKA IZ
OSIJEKA*

Prvi nalazi koji govore o ranosrednjovjekovnim stanovnicima Osijeka nađeni su razmjerno rano, a neki su od njih već publicirani.¹ Stariji nalazi, koji većinom nemaju tačnih podataka o okolnostima i tačnom mjestu nalaza, dospjeli su u neke muzeje izvan Slavonije, te ih ovdje ne uzimamo u obzir, kao ni one koji nemaju sigurnih podataka a ipak se nalaze u Muzeju Slavonije. Sigurnim podacima raspolažemo samo za novije ranosrednjovjekovne nalaze za koje se zna da potječu iz Osijeka, a nalaze se u Muzeju Slavonije u Osijeku. Mi ćemo se osvrnuti na njih kako bismo na temelju sadašnjeg stanja proučavanja dobili sliku koja će nam koristiti u daljnim istraživanjima, koja treba započeti sistematskim zahvatima.

Najviše novih nalaza dospjelo je u Muzej Slavonije poslije rata, u vezi sa življom građevinskom djelatnošću, uglavnom s terena južno od Tvrđave i istočno od Donjeg grada. Ovdje ćemo ih navesti kronološki, po redu otkrivanja.

1. *Karičica* od bronce, sa S-nastavkom, ovalnog presjeka. Nastavak je plosnato raskucan i nešto odvojen. Dimenzije su 1,8×0,15 cm. Pokrivena je zelenom patinom. Nađena je 1947. godine pri kopanju te-

* Popis upotrijebljenih kratica:

AJ - Archaeologia Jugoslavica

OZ - Osječki zbornik

SA - Slovenská Archeológia

SHP - Starohrvatska prosvjeta

VHAD - Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (nove serije)

VAHD - Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku

Hampel, A regibb középkor = Hampel, A regibb középkor (IV-X, század) emlékei Magyarhonban, Budapest, I. 1894, II. 1897.

OZ - II/III i IV = D. Pinterović, Iskopavanja i arheološki nalazi na terenu Osijeka i njegove okolice, 1947-1948. i 1948. do 1954.

¹ Za starije nalaze sa Zelenog polja v. Z. Vinski, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji, s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, Opuscula archaeologica, III, Zagreb 1958, str. 16. i 36.

melja za stambenu zgradu Ljevaonice južno od Tvrđave (danas Vijenac B. Kidriča 1), vjerojatno u uništenom grobu, pod nepoznatim okolnostima.² Inventarni broj 3021 a, sl. 1.

2. *Naušnica* od bronce, sa spiralnim privjeskom u obliku stošca, zeleno patinirana. Dimenzije: 2×0,1 cm. Nađena vjerojatno na Vijencu Borisa Kidriča pod nepoznatim okolnostima.³ Inventarni broj 3021 b, sl. 2.

3. *Lončić* od gline, grube fature i izrade, crnosive boje, ukrašen s tri horizontalne nemarno urezane valovnice. Na vratu ima tragova izrade na lončarskom kolu. Dimenzije: visina 10, otvor 8, promjer 8 cm, Nađen 1951. g. pri kopanju odvodnog kanala ispred nove Tvornice mlijeka u prahu na Zelenom polju (istočno od Donjeg grada), u »glinastoj zemlji s tamnijim mjestima od grobova, uz mnoštvo ljudskih kostiju, na dubini od 1,3 do 1,5 metara«.⁴ Inventarni broj 6194, sl. 3.

4. *Polovica lončića* od crno pečene gline, crnosmeđe boje, vrlo grube izrade i fature, nepravilnog oblika, ravnog dna i malo izvraćenog ušca. Dimenzije: visina 10,5, promjer 11 cm. Nađen 1951. godine pri gradnji ceste za Tvornicu mlijeka u prahu na Zelenom polju,⁵ sada restauriran. Inventarni broj 6578, sl. 4.

5. *Pojas* od 37 raznolikih ljevanih brončanih članaka s urezanim stiliziranim biljnim ukrasima ili nizovima rupica. Zeleno patiniran. Inventarni broj 7612, sl. 6. — Sastojao se od:

— 8 jezičaka dugoljastog oblika, koji su malim čavlicima bili spojeni po dva zajedno za kožnati pojas. Gore se završavaju s dva produžetka koji nalikuju na stilizirane ptičje glave, (kod dva primjerka jedan produžetak nedostaje). Ukrašeni su odozgo spiralno stiliziranim biljnim motivom (lozica), većim horizontalnim i manjim vertikalnim. Na krajevima spirala i produžetaka, kao i na drugim mjestima, nalaze se rupice za spomenute čavlice, kojima je nekoliko jezičaka još uvijek spojeno. Dimenzije: dužina 3,7, širina 1,5 cm.

— 5 štitastih pločica, također s dva produžetka, ali jednostavnijeg oblika. Ukrašene su stiliziranom viticom s unutra savijenim krajevima, čija je sredina prošupljena. U produžecima i na vrhu štitića nalaze se rupice za čavlice, od kojih su još neki sačuvani na svom mjestu. Dimenzije: dužina 2, širina 2 cm.

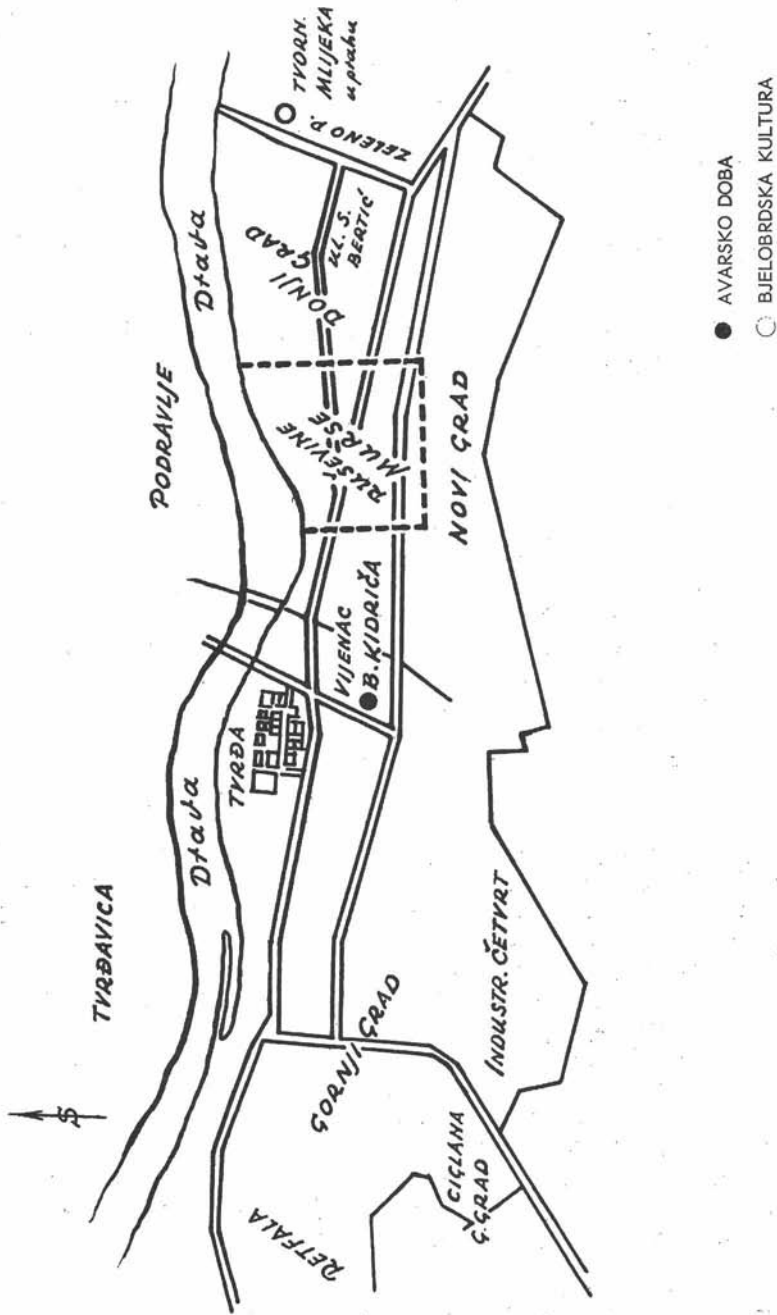
— Štitaste pločice, gotovo pravokutnog oblika, s dva produžetka, koji su, za razliku od produžetaka kod gore spomenutih pločica, okrenuti bokom prema licu pločice. Ukrašena polumjesecom s kracima okrenutim ulijevo. Prostor između njih je probijen. Dolje i gore su rupice za čavlice. Rubovi su joj povijeni unazad, stražnja strana neobrađena. Dimenzije: dužina 2,4, širina 1,7 cm.

² OZ II/III, 281. Zahvaljujem na ovom mjestu dr Pinterović na dozvoli za objavljivanje ovih ranosrednjovjekovnih nalaza nađenih do 1956. godine, koji su rezultat dotadašnjih istraživanja, izvršenih pod njenim vodstvom.

³ OZ IV, 170.

⁴ OZ IV, 171 i po podacima u inventaru.

⁵ Isto.

— 11 jezičastih pločica s po dva bočno probušena produžetka za spajanje s manjim pločicama (sačuvalo se nekoliko primjeraka s ostacima takvih pločica među produžecima). Rubovi su im izverugani, stražnja strana udubljena, a površina probijena rupicama, raspoređenim u obliku dvije rozete, jedne iznad druge, kroz čiju su sredinu prolazili čavlići za spajanje. Dvije pločice su prebijene, a jedna je naknadno spojena pomoću komadića lima i zakovica. Dimenzije: dužina 2,8, širina 1,4 cm.

— 3 jezičaste pločice, slične gornjima, samo što nemaju spomenute produžetke, nego se gore završavaju ravno. Dimenzije: dužina 2,3 širina 1,4.

— 10 srcolikih pločica s ukrasom na proboj, koji se sastoji od 4 manje i 2 veće kose rupice. Na krajevima su rupice za čavliće, od kojih su se neki sačuvali. Nastavka nemaju, stražnja je strana, kao i kod ostalih članaka tog pojasa, neobrađena. Dimenzije: dužina 1,5, širina 1,5 cm.

— 4 manje srcolike pločice, s naroskanim rubovima, malom trakastom drščicom i tri probijene rupice. Čini se da ih je bilo više i da nedostaju one čija se drščica sačuvala između produžetaka jezičastih pločica s rupicama. Dimenzije: dužina 1,5, širina 1,2 cm.

— Elipsoidna pojasna karika s produžecima za štitastu pločicu i trn, koji su sačuvani posebno (v. naprijed). Dimenzije: dužina 3, širina 1,5 cm. Veličina trna je $2,6 \times 0,4$ cm.

Ovaj pojas je nađen uz skelet u iskopu za nodrum za siranu pred Tvornicom mlijeka u prahu 1958. godine,⁶ na dubini oko 2 m. S desne strane skeleta bio je, po pričanju radnika, vrč od žučkaste gline, od kojeg je sačuvana samo obla ručkica, dok je podno nogu bilo manje udubljenje, s kralješcima veće životinje.

6. *Karičica* od bronce sa S-nastavkom, okruglog presjeka. Nastavak je plosnato raskucan i priljubljen uz karičicu. Dimenzije: $2,7 \times 2,3$ cm. Nađena je uz lubanju skeleta u jugoistočnom uglu iskopa za temelje kuće u ulici Sare Bertić 114, nešto zapadnije od Zelenog polja, 1961. godine.⁷ Po kazivanju nalaznika skeletni grobovi su nađeni ranije i pri kopanju temelja za susjednu kuću, te je u jednome od njih nađen brončani prsten, ali ga je nalaznik bacio.

7. Još bismo mogli dodati da je godine 1960. uništen na gornjogradskoj ciglani, prije nego je muzej za to saznao, jedan konjanički grob, možda iz istog doba kao i prednji nalaz, čiji su prilozi, kako se moglo saznati iz pričanja nalaznika, bili vrh strelice i pojasna kopča, ali su na žalost propali. Na terenu se više ništa nije dalo utvrditi o karakteru groba, osim da je bio skeletni.⁸

Ako pogledamo na karti raspored tih nalaza, uočavamo da se oni, osim onog nesigurnog najzapadnijeg s gornjogradske ciglane, koncentriraju uglavnom na dva mjesta: Vijencu Borisa Kidriča južno od Tvrđe

⁶ OZ VI, 312; v. Prilog I.

⁷ »Glas Slavonije«, Osijek, 8. VIII 1961, str. 3. v. Prilog I.

⁸ OZ VII, 255.

i na području oko Zelenog polja na istočnom kraju Donjeg grada. Teren južno od Tvrđe bio je već više puta uznemiravan zbog građevinske djelatnosti, tako, da se prvobitno stanje slabo sačuvalo. Tu je najprije bio zapadni dio rimske nekropole Murse, o čemu svjedoče nalazi sarkofaga i rimskih grobova od opeka.⁹ Naši nalazi pokazuju da je tu bilo i grobova u ranom srednjem vijeku, a kako neke indicije ukazuju, izgleda da je tu bilo i grobova iz kasnijeg vremena, sve do u tursko doba. Nakon istjerivanja Turaka sagrađena je početkom XVIII st. osječka tvrđava, čiji su najistaknutiji bedemi, kako se to moglo vidjeti u toku građevinskih radova 1958–1960. i po starim planovima, sezali i na ovo područje,¹⁰ poremetivši i uništivši starije slojeve. Stoga su i podaci o okolnostima nalaza na tom mjestu oskudni i nesigurni.

Drugu sliku pruža nam teren na istočnom kraju Donjeg grada (istočni kraj ulice Sare Bertić i okolica Tvornice mlijeka u prahu na Zelenom polju). U Arheološkom muzeju u Zagrebu čuvaju se prilozi (nakit i konjska oprema te jedan glineni ćup) jednog konjaničkog groba, bez bližih podataka o položaju i okolnostima nalaza, koji je oko 1900. godine iskopao F. Nuber, a za koje Z. Vinski¹¹ pretpostavlja da potječu sa Zelenog polja, gdje su po Miloševiću i Z. Vinskom 1941. godine nađeni i uništeni konjanički grobovi sa zlatnim ili pozlaćenim garniturama.¹² Nalazi od 1951. dalje s tog terena, koje ovdje obrađujemo, potvrđuju da se na ovom terenu nalazila ranosrednjovjekovna nekropola. To se moglo vidjeti i pri kopanju spomenutog podruma za siranu Tvornice mlijeka u prahu, gdje su radnici našli više grobova iz tog perioda i odakle potječe naš brončani pojas. Na žalost, o nalazu pojasa je muzej bio prekasno obaviješten, kad su radovi bili gotovo završeni. Ipak je iz pričanja radnika i autopsijom uspjele rekonstruirati u glavnim crtama okolnosti nalaza, što ćemo ovdje pokušati iznijeti.

Čitav ovaj teren predstavlja dio niskog lesnog uzvišenja koje se proteže uz desnu obalu Drave. Podrum sirane obuhvaćao je površinu oko 70 m², te je bio dužom stranom usmjeren prema sjeveru. Gornji sloj, do dubine oko 60–70 cm sačinjavao je crni humus, iza kojega je slijedila tamno smeđa zemlja bez nalaza, do dubine oko 1,6 m. Ispod nje je bila žuta ilovača (zdravica) u kojoj su na dubini oko 1,8 m bile ukopane dugoljaste jame, ispunjene crnom zemljom, pravca istok–zapad, široke i visoke oko 40 cm. U njima su se, prema pričanju radnika, nalazili skeleti s lubanjom okrenutom prema zapadu, licem prema zemlji. Neki su grobovi bili obloženi velikim rimskim seskvipedalnim opekama, dok su ih neki imali samo odozdo. Jedna opeka s pečatom (I)EG(io)VI H(erculia) i tragovima maltera od ranije upotrebe, prenešena je naknadno u muzej (inventarni

⁹ D. Pinterović, Novi i neobjavljeni rimski kameni spomenici s terena Murse i okolice, OZ VI, 28.

¹⁰ B. Katušić, Kratak pregled arhitekture Osijeka kroz tri stoljeća, OZ V, 185 (plan austrijske tvrđave).

¹¹ Z. Vinski, o. c., 16.

¹² Z. Vinski, o. c., 36.

broj 7060). Po pričanju radnika, uz neke skelete bilo je i drugih priloga. Tako npr. spomenuta posuda od svijetložućkaste gline, od koje je u muzej došla samo ručka, i navodno neki željezni predmeti, koji se nisu sačuvali.

Slična situacija bila je i nešto zapadnije od Zelenog polja, na istočnom kraju ulice Sare Bertić, gdje su pri kopanju jame za podrum kuće br. 114 nađena tri skeletna groba pravca sjeverozapad–jugoistok. Oni su ležali na maloj dubini (oko 0,75), ukopani u žutu ilovaču, koja je tu bliže površini nego na Zelenom polju. Osim toga bili su pokriveni velikim, ranije rabljenim rimskim seskvipedalnim opekama, kao i neki grobovi sa Zelenog polja, ali se više nije mogao utvrditi način pokrivanja groba, jer su i tu grobovi već bili oštećeni kada je uprava muzeja saznala za njih.

Ako analiziramo nalaze, opažamo da su oni sa Zelenog polja stariji od onih s Vijenca Borisa Kidriča i iz ulice Sare Bertić. Prema dosad usvojenoj terminologiji prvi bi pripadali kesteljskoj kulturi (za taj se termin u novijim radovima predlaže naziv »kasnija faza avarske dominacije«), koja se stavlja u 8. st.¹³ Drugi nalazi pripadaju već bjelobrdskoj kulturi. Ranije nalaze sa Zelenog polja potvrđuju i naprijed spomenuti, otprije poznati grobovi iz srednje faze avarske dominacije, po Z. Vinškom.¹⁴ U odnosu na ove starije nalaze opažamo i ovdje kod mladih nalaza ono što je tipično i za ostale mnogobrojne nekropole tog doba u Panonskoj kotlini: dok su za one iz rane faze avarske dominacije karakteristični bogati prilozi nakita od plemenitih metala i zlatnog bizantskog novca, sada se takvi bogati nalazi više ne pojavljuju, što se dovodi u vezu sa slabljenjem avarske moći, kada se Bizant ne otkupljuje više od avarskih napada tributima u zlatu.¹⁵

Karičiće sa S-nastavkom s Vijenca Borisa Kidriča i iz ulice Sare Bertić tipični su nakitni predmeti bjelobrdske kulture. Po svojim dimenzijama one spadaju u manje primjerke, koji su po Karamanu¹⁶ tipični za Slavene, za razliku od starijih i većih germanskih. Kod Slavena se ove karičiće javljaju tek od X. st. dalje u vezi sa širenjem bjelobrdske kulture. Na ovom mjestu se ne kanimo dublje upuštati u tu problematiku, s obzirom na mali broj ovdje prikazanih predmeta te vrste.

Naušnica sa spiralnim završetkom u obliku stošca bila bi važna kao veza između starijeg stadija (avarska dominacija) i mladeg (bjelobrdska kultura), jer se takvi tipovi smatraju starijim od ostalog bjelobrdskog nakita i stavljaju u prijelazno doba IX. st. Iscrpno je to pitanje nedavno obradila S. Ercegović,¹⁷ s popisom literature i nalazišta, na što ovdje ukazujemo.

¹³ Ibid., 8.

¹⁴ Ibid., 16.

¹⁵ Ibid., 5.

¹⁶ Karaman, Osvrti na neka pitanja iz arheologije i povijesti umjetnosti, SHP III, 2. str. 81. i d.

¹⁷ S. Ercegović, Neobjavljeni grobni nalazi iz Bijelog brda, SHP III, 6, 1958, str. 175, i Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine, VHAD ns VII, 1903/4, str. 51.

Rustični i grubi lončić br. 4. pripadat će vjerojatno starijoj fazi nekropole na Zelenom polju, tj. srednjoj fazi avarske dominacije. Dosta mnogobrojne analogije poznate su u čitavoj Panonskoj kotlini, npr. u Nagyhalász-Homoktanya,¹⁸ a kod nas je sličan grubi lončić iz groba 59 u Bijelom Brdu¹⁹ i donekle lončić iz Siska.²⁰

Jedan lončić sličan našem lončiću br. 3, iz okolice Osijeka, nalazi se otoprije u zbirci Umjetničkog muzeja u Beogradu.²¹ Srodnih primjeraka ima i na drugim nalazištima u Panonskoj nizini.²² Lončić tzv. dunavskog tipa, rađen na primitivnom lončarskom kolu, ukrašen također s tri trostruke valovnice, potječe iz spomenutog starijeg konjaničkog groba sa Zelenog polja.²³ Keramika ovog razdoblja nije još dovoljno proučena, a po Z. Vinskom izgleda da je bila zajednička za oba horizonta (raniju i kasniju fazu avarske dominacije),²⁴ stoga ovaj pojedinačni nalaz ne možemo precizno datirati.

Članci brončanog pojasa iz groba pred Tvornicom mlijeka u prahu, pokazuju tipične stilske i tehničke oznake kasnije faze avarske dominacije. Dok je za stariji horizont, kako je rečeno, tipična česta upotreba plemenitih kovina za ukrašavanje, zatim garniture jezičaka i okova za pojas i konjsku ormu, rađenih ili od rezanog neukrašenog većinom srebrnog lima ili od tiještenog lima ukrašenog donekle geometriziranim ornamentima, naročito pletenicom, dotle je mlađa faza, u koju spadaju naši nalazi, obilježena grobovima na redove, konjaničkim rekvizitima i ljevanim brončanim jezičcima i okovima, s ukrasima krugolike lozice, grifa i motivima borbe životinja.²⁵

Krugolikom lozicom ukrašeni su i naši jezičci, za koje najbližnje analogije nalazimo u jezičcima iz groba 551 u Czikóu²⁶ i iz dvojnog groba 252 u Jánoshidi,²⁷ iako su ovi posljednji mnogo grublje rađeni. Kod ostalih mnogobrojnih sličnih jezičaca s loznicom, koja po sebi predstavlja vrlo raširen kasnoantikni ornament helenističkog i iranskog porije-

¹⁸ Csallány D., Szabolc-Szatmar megye Avar leletei, A Nyíregyházi J. Andras Muzeum Évkönyve, I, 1958, t.X, sl. 14 i 16.

¹⁹ Ivaniček F., Istraživanje nekropole ranog srednjeg vijeka u Bijelom Brdu, Ljetopis Jugoslavenske akademije, 55, t. XLI, sl. 62 a.

²⁰ Vinski Z., Gibt es frühslawische Keramik aus der Zeit der südslawischen Landnahme?, A. J. I, 73.

²¹ Garašanin-Kovačević, Pregled materijalne kulture Južnih Slovena, 1950, sl. 32, broj 7.

²² Horvat A., O Sisku u starohrvatsko doba, SHP III, s. 3, 102, sl. 10; Budimský-Krička, Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Toni na Slovensku, SA IV-1, 1956, t. XII, sl. 16 (grob 6).

²³ Vinski Z., Nalazi 6. i 7. st., 16, t. XII, dolje.

²⁴ Vinski Z., o. c., 5.

²⁵ Ibid.

²⁶ Hampel, A regibb középkor, II, t. CCLXIII, sl. 7-9.

²⁷ Erdélyi I., A Jánoshidai avarkori temető, Régészeti füzetek, ser. II-1, 1958, t. XLI, 4.

kla,²⁸ izgled i raspored lozice je drugačiji: ili su veće dimenzije (tri kruga umjesto dva, nema vertikalne manje lozice,²⁹ ili pak nema produžetaka u obliku »ptičjih glava« (Vojka).³⁰

Štitastim pločicama s ornamentom u istoj tehnici nalazimo analogije također u grobu 551 nekropole u Czikóu³¹ i u nekropoli u Keszthelyju.³² Pločica s ornamentom u obliku polumjeseca ima analogiju u pločici iz Sziráka,³³ koja je još spojena s pojasnom karikom preko spomenutih produžetaka.

Jezičci s rupicama su nešto rjeđi, ali im ipak nalazimo analogije u materijalu panonskih nekropola tog doba. Zupčasti urezi su po Manu Zisiju³⁴ skitskog porijekla. Slične pločice nadene su u Madžarskoj u nekropoli Budapest-Lóversenytér, zajedno s manjim srololikim privjescima,³⁵ a kod nas u Pančevu.³⁶

Većim srololikim pločicama najbližnje su nadene u Tiszaeszlar-Kun-sirpartu grob 3,³⁷ Janoshidi³⁸ grob 252 i Pančevu,³⁹ a manjima, zajedno sa sličnim rupičastim jezičcima kao na Zelenom polju, na spomenutom nalazištu Budapest-Lóversenytér.⁴⁰

Elipsoidnoj pojasnoj karici s produžecima za pravokutnu pločicu slična je karika iz Pančeva, gdje nalazimo i sličan trn.⁴¹

Tako vidimo da analogije za članke ovog pojasa upućuju na centralni dio Panonske nizine, iz čega bi se pri detaljnijem proučavanju mogli izvesti zaključci o širenju proizvoda pojedinih radionica, a možda i o migracijama ili granicama pojedinih rodova ili plemena avarskog plemenskog saveza. Upada u oči da pojasni članci slični našim pripadaju sličnim »kompletima«, tj. da zajedno dolaze iste vrste članaka kao u Osijeku. Najbliže analogije upućuju nas na spomenuta nalazišta u Czikóu, Janoshidi i Pančevu što se tiče jezičaca i pločica sa stiliziranim ornamentima, dok za pločice s rupicama i njihove srolike privjeske imamo analogije u Budapest-Lóversenytér, a za veće srolike pločice opet u Janoshidi. Najkarakterističniji su prvi jezičci s ornamentom lozice, koji su, kako smo rekli, tipični za kasnu fazu avarske dominacije. Interesantno je i

²⁸ D. Mano Zisi, Jedan sremski nalaz iz doba Seobe naroda, Glasnik Istarskog društva u Novom Sadu, X, 1937, str. 272.

²⁹ Npr. jezičac iz Vel. Gorice: Hoffiler, Staro groblje u Vel. Gorici, VHAD ns X, 130, sl. 17.

³⁰ Mano Zisi, l. c.

³¹ Hampel, l. c.

³² Hampel, o. c., IX, t. XCI, sl. 11.

³³ Hampel, o. c. II t. CCLII, sl. 17.

³⁴ Mano Zisi, o. c., 273.

³⁵ Hampel, o. c., II, t. CCLXXXIX, sl. 6-9.

³⁶ Jankulov, Spomenici Vojvodine iz doba Seobe naroda, Vojvodina, I, Novi Sad 1939, 87; Csallány D., Archäologische Denkmäler d. Awarenzeit in Mitteleuropa, 1956, 176 (nije mi pristupačno).

³⁷ Csallány, D., Szabolc-Szatmar megye Avar leletei, t. XXV, sl. 8, 9.

³⁸ Erdélyi, o. c., t. XLI, sl. 10.

³⁹ Jankulov, l. c.

⁴⁰ Hampel, o. c., II, t. CCLXXXIX, sl. 6-9.

⁴¹ Jankulov, l. c.

1

2

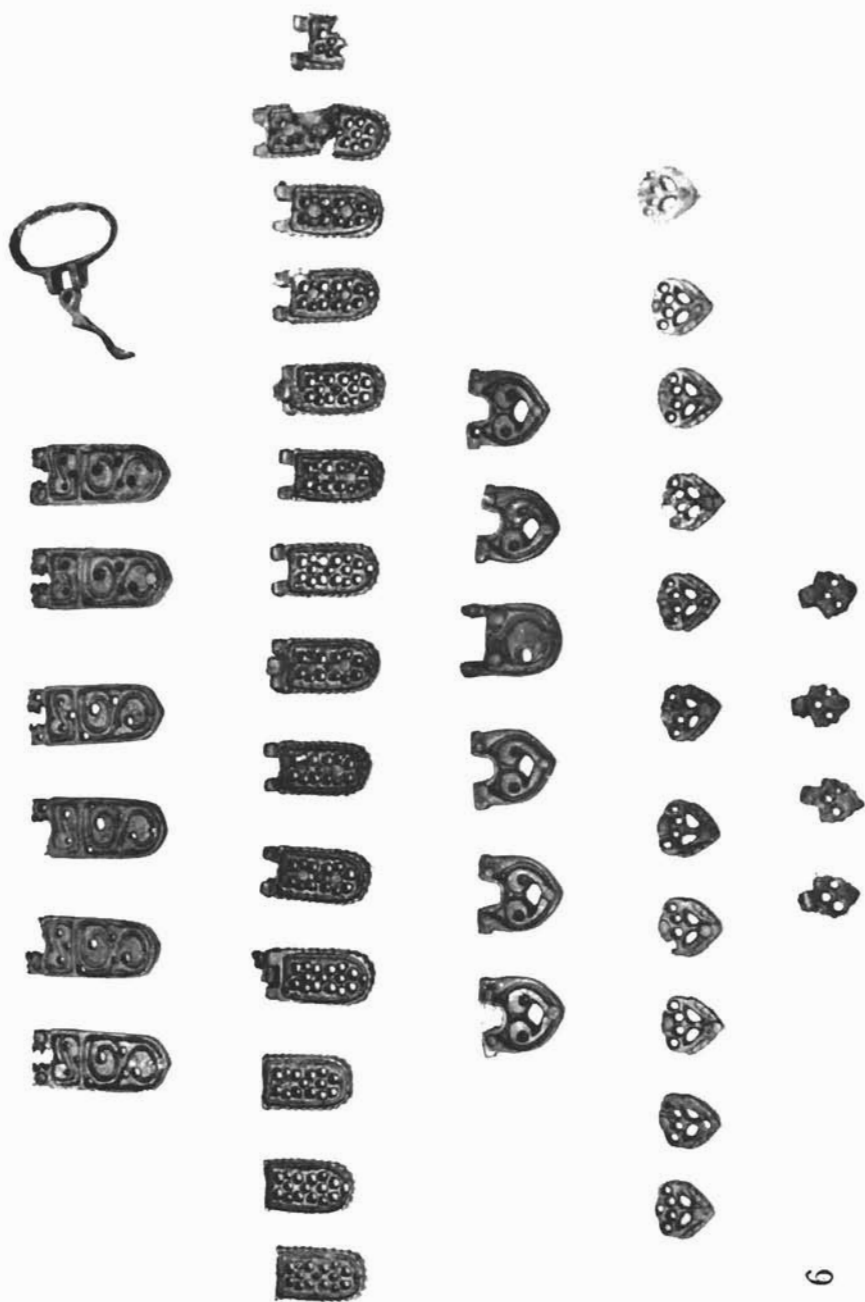
5

3

4

pitanje njihovih osebujnih nastavaka u obliku stiliziranih ptičjih glava, koji ne dolaze na svim takvim jezičcima u Panoniji (nema ih na primjer u Vojki), a koji su imali ukrasni i praktični karakter. Naši jezičci zajedno s gore navedenim čine u tom pogledu posebnu grupu, koja bi mogla potjecati od starijih gepidskih pločica s orlovskim glavama.⁴² Možda su nosioci naših jezičaca bili potomci jednog takvog avariziranog roda, ali u to na ovom mjestu ne možemo ulaziti.⁴³

Što se tiče namjene naših brončanih članaka, oni su vjerojatno služili kao pojasni okovi i privjesci na kožnatom remenju, o čemu nam približnu sliku mogu dati rijetki prikazi odijela iz tog doba, srodnog avarskom.⁴⁴ Pokojnik kojemu je pripadao naš pojas s brončanim okovima bio je vjerojatno istaknutiji ratnik ili starješina, a spomenuti pojas mogao mu je biti znak dostojanstva. O tom bi se moglo sigurnije zaključivati tek kad bi se sistematski istražilo više grobova tog razdoblja na tom mjestu.

Držak posude žućkaste boje pripadao je posudi kakve su poznate na mnogim nekropolama Panonske kotline iz tog doba, uglavnom iz Madžarske,⁴⁵ a slična, nesigurnog porijekla, nalazi se otprije u Muzeju Slavonije (ovdje nije uzeta u obzir).⁴⁶

U grupi nalazišta tog doba iz Slavonije i Baranje osječka nekropola na Zelenom polju dala je dosad grobove iz srednje i kasne faze avarske dominacije (v. naprijed). To razdoblje nije kod nas još dovoljno istraženo, a vjerojatno će se u novim istraživanjima pojaviti i više novih nalazišta, mada i ona već dosad poznata⁴⁷ ukazuju na značenje koje će Slavonija imati u istraživanju tog perioda kod nas, već i zbog geografskih uvjeta, koji su pogodovali prodiranju novih doseljenika s nomadskim načinom života.

Na temelju ovih nalaza na Zelenom polju možemo smatrati da su se prvi ranosrednjovjekovni stanovnici Osijeka pokopavali, a možda i naselili, istočno od ruševina Murse, za što im je spomenuto terensko uzvišenje uz Dravu pružalo dobre uvjete. Ruševine Murse pružale su im materijal (seskvipedalne opeke, koje su u ovim nizinskim krajevima zamjenjivale kamene ploče, kakve su upotrebljavane u Dalmaciji⁴⁸), za oblaganje grobova, a da li su te opeke upotrebljavali i u naseobinama, ne

⁴² Vinski Z., Orlovske kopče iz Jugoslavije, *Vijesti muzealaca i konzervatora NR Hrvatske*, VIII, 4, 99. i d.

⁴³ U nekropolama u Madžarskoj koje je objavio Csallány (o. c., 84) i u kojima, po njegovu mišljenju, nisu sahranjivani Gepidi, nema takvih jezičaca kao kod nas. O etničkoj mješavini stanovništva u avarskoj državi govori i to da se, na primjer, u Banatu još u IX st. spominju tri gepidska sela, koja su bila pod avarskom vlašću (Granić, *Vojvodina u vizantisko doba*, Vojvodina, I, 1939, str. 100, op. 50).

⁴⁴ Karaman Lj., *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, 1930, 131.

⁴⁵ Erdélyi, o. c., t. XLV, sl. 8.

⁴⁶ Vinski Z., *Nalazi 6. i 7. st.*, 36, op. 117.

⁴⁷ Vinski Z., o. c., 16; *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, I, 308 (Dalj.).

⁴⁸ Karaman Lj., *Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja*, *Rad Jugoslavenske Akademije*, 268, 1940, 5, sl. 2.

može se još zasad utvrditi.⁴⁹ Nomadski način života uvjetovao je specifičnosti i u oblicima naseljavanja, te se stoga još ne može imati prava slika o tome, a možda će biti teško i naći tragove tog prvog naselja.⁵⁰ Oni su mogli doći nakon uništenja Gepida 568. godine,⁵¹ kada Avari i Slaveni osvajaju i zapadne dijelove Balkanskog poluotoka, prelazeći vjerojatno tokom Dunava i Drave iz današnje Bačke, jezgre tadašnje avarske države. Etnički je ovo prvo ranosrednjovjekovno stanovništvo svakako bilo vrlo raznorodno, pogotovo kad znamo kako je šarolik bio etnički sastav avarske države,⁵² ali zasad još nemamo dovoljno čvrste oslonce za determiniranje pojedinih etničkih grupa, među kojima su se morali nalaziti i Slaveni. Najstarije tragove srednjovjekovnog naselja na području Osijeka poznajemo na temelju pisanih izvora s konca XII. st., na mjestu današnje Tvrđe.⁵³ Materijalni tragovi tog naselja nisu još pronađeni, ali mu se mogu pripisati grobovi sa S-karičicom i stožastom naušnicom s Vijenca Borisa Kidriča, južno od Tvrđe, koje ovdje objavljujemo.⁵⁴ Razdoblje između ta dva datuma ispunjeno je dugotrajnim borbama Avara i Franaka, Bugara i Franaka, i na kraju provalom Madžara, u toku kojih je sigurno došlo do velikih etničkih i drugih promjena, za koje još nemamo dovoljno sigurnih podataka. Kao rezultat tih promjena pojavljuju se grobovi s bjelobrdskim nakitom u ulici Sare Bertić i novo naselje na području Tvrđe, za koje naušnica sa spiralnim završetkom (stožasta) možda ukazuje i na ranije porijeklo,⁵⁵ ukoliko joj je lokacija tačna. Pravi odgovor na ta pitanja moći će dati tek sistematska iskopavanja na tom terenu, značajnom za najstariju historiju Osijeka.

⁴⁹ Na nekim mjestima u donjem gradu (na mjestu rimske Murse) nađeni su tragovi građevina od lijepa neodređene pripadnosti (nepublicirano).

⁵⁰ Zbog povoljnog položaja možemo pretpostaviti postojanje stražarnice ili manje utvrde negdje u blizini (?).

⁵¹ Bösendorfer J., Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamniju, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 286. 1952, 163.

⁵² Vinski Z., o. c., 25. i d.

⁵³ Bösendorfer, *Crtime iz slavonske povijesti*, 1910, 302.

⁵⁴ U posljednje vrijeme uništeno je pri kopanju temelja za višekatnice na istočnom kraju Vijenca B. Kidriča nekoliko grobova na redove, bez priloga, koji bi mogli biti nešto mlađi ili iz istog vremena (nepublicirano).

⁵⁵ S. Ercegović, l. c.

Summary

SOME EARLY MEDIEVAL FINDS FROM OSIJEK

In this article new accident, early medieval finds from Osijek, are published, which belong to »younger phase of Avaric domination«, and to Bijelo Brdo culture. The most interesting find is a belt of bronze points, from destroyed male grave on the east side of Osijek (Zeleno polje). Analogies indicate on similar finds from Hungary, and the author supposes that this form of the joints, with hellenistic-iranian vine ornament and birds heads, draws its origin from Gepidian »eagle buckles«. As accident finds two small pots are found not far from this place. Bronze ring with a continuance in form of S, and the earring with spiral continuance are found on the south end of the town in destroyed tombs, and they belong to Bijelo Brdo culture. Another bronze ring with the continuance in form of S, is found also in destroyed tomb in S. Bertić street, not far from Zeleno polje. On the base of these finds the author tries to strengten the place and the origin of the oldest medieval settlement of Osijek.